

НЕВЕНКА БОЈОВИЋ

ОПАНЧАРСКИ ЗАНАТ У ЧАЧКУ

Сместен на важној раскрсници путева у моравској долини, на граници Пожешке и Рудничке нахије, Чачак је и за време робовања под Турцима имао значајан комуникативно-стратешки и економски положај. Објавом хатишерифа из 1830. и 1833. године Турци су били обавезни да се иселе из српских градова и да их предају Србији на управу. Године 1831. Чачак постаје српска варош (јер се Турци иселавају), у којој почиње да се увећава домаће становништво, а — самим тим — стварају се потребе и услови за одржавање старих и развој нових заната који, ипак, почињу да цветају тек средином деветнаестог века. Половином прошлог века Чачак постаје већи занатски центар. По попису из 1863. године „Чачак је имао 190 занатлија, 126 слуга, 62 калфе, 52 надничара, 49 чиновника, 45 трговаца, 21 кафеџију“.¹ Као што се види, највише је било занатлија: абаџија, терзија, чаругџија, папуџија, сарача, дунђера, итд. Већим развојем занатства стварају се услови за појаву еснафских удружења. Уласком у еснафско удружење, занатлија је

био заштићен од конкуренције на тржишту, имао је монопол на свој занат, турско право над својим калфама и шегртима и друге привилегије. На челу сваког еснафа био је старешина са помоћником, које је сваке године бирала еснафска скупштина. Еснафски мајстори су калфама и шегртима одређивали наднице, прописивали дужину радног времена, васпитавали их и надгледали њихов рад. Звање еснафског занатлије — мајстора стицало се полагањем мајсторског или калфенског испита пред трочланом комисијом. Испит се састојао из писменог (усменог) и практичног дела. По положеном испиту добијало се калфенско или мајсторско писмо.

Међу најстарије еснафе који су основани у Чачку, убрајају се абаџијски, пекарски и чаругџијски. Чаругџијско-опанчарски еснаф је основан у првој половини деветнаестог века (око 1845). Због распрострањене употребе опанака код сеоског и мањег дела варошког становништва чаругџијско-опанчарски занат се врло брзо развијао.

„Вештина домаћих занатлија у овом занату и непостојање фабричке производње ове врсте обуће допринело је да опанчарски мајстори у Србији нису трпели неку већу штету од оне опанчарске робе која се у мањим количинама увозила из Аустрије, Турске, Босне, Румуније и Бугарске“,² али су зато водили огорчену борбу са оним лицима која су бесправно радила и продавала опанке. Тако је чаругџијски еснаф из Чачка био приморан 1852. године да се обрати ондашњем Начелству ради заштите својих производа: „Ми знамо, да нико не може никакав занат на своју руку радити почети, док тај занат не изучи и док његово знање пред еснафом и мајсторима не осведочи“. Затим наставља: „И док је тако онда ми с пуним правом подносимо славном Начелству тужбу на Јову Јелића и Јову Игњатовића ортаке бакале и кафеџије, који су једног калфу одавде из службе гди је погођен био за 464 гроша за по године, и два из Уба довели и дали им алат и еспап чаругџијски и они већ као мајстори раде на превелику нашу штету“.³ Опанци израђени од таквих „мајстора“ били су лошег квалитета, а ситни трговци су их продавали јевтиније од праве цене и на тај начин ометали рад опанчарских мајстора.

Занатлије, односно еснафска удружења, да би заштитили свој положај и производе, морали су да се супротставе и такозваном „торбарезу“ и продаји робе на панађурима. О тој борби постоји и једна уредба која гласи: „Да се забрани занатлијске изра-

ђевине и дућанциске на панађурима доносити и по селима стијем торбарити. Пошто је то штетно по свим занатлијама јер му у путу еспап пропадне, нешто од времена а нешто од покраде, а нешто се без цене прода и кирија и регал поједе. Него да остане панађур чисто сточни и земаљског производа“.⁴ Торбарењем и изношењем робе на панађуре директно се конкурисало месним занатлијама, јер су на панађуре долазиле занатлије из других крајева и нудиле своје производе, можда квалитетније и јевтиније, и тако ометале продају домаћих мајстора. Тиме су их доводили у кризу, чак и до пропадања.

У другој половини XIX века у Србији почиње нагло да се развија индустрија. Самим тим долази до веће конкуренције између домаћих (занатских) и фабричких производа. Појавом индустрије кожа и првих фабрика које од Ђоновске коже праве опанке и продају у својим продавницама или преко других трговаца, опанчари западају у већу кризу, па је еснаф био принуђен да се жали и тражи заштиту својих производа. Опанчарски еснаф из Чачка 1893. године пише молбу Министарству народне привреде „да се фабрици одузму повластице и да јој се забрани прерада коже у опанке“.⁵ Ипак, највећа конкуренција Опанчарском еснафу била је појава „Батиних опанака“. Еснафи широм Србије водили су огорчену борбу, тражећи забрану продаје „Батиних опанака“, једни другима су слали дописе и истичући подршку у заједничкој борби против истог конкурента. Ево једног дописа Удружења занатлија из Ваљева који је био упућен у Чачак: „Сазнали смо да сте се и ви као и ми у последњем моменту придружили и ступили у борбу против нашег највећег непријатеља, злогласне фирме „Бата“ и учинили видан протест затварањем радњи, што смо и ми исто урадили. Примите братски поздрав од ваљевских опанчара и обућара.“⁶ Солидарност Опанчарском еснафу пружила су и друга еснафска удружења: „Начелству среза Трнавског — Чачак.

На збору ковачко-прерађивачких мајстора и радника одржаног 10. 2. 1936. г. у сали хотел „Лазовић“, констатовано је да фирма „Бата“ и поред забране, продаје гумене опанке преко Сеоске-Набављачке-Потрошачке Задруге. Стога збор преко својих делегата умољава то Начелство да строго забрани у свом подручју свим набављачима да продају гумене опанке.

пред. збора
Илија Новаковић“.⁷

Опанчарски мајстори су из дана у дан западали у све већу кризу, тако да им ни еснаф није могао помоћи. „Да би издржали конкуренцију која им угрожава опстанак, мајстори појачавају експлоатацију својих шегрта“.⁸ Радни дан шегрта трајао је и по 18 часова, радило се ноћу, исхрана је била слаба а наднице мале.

О положају шегрта у то време говори и изјава Милорада Кузмановића, Гилета, бившег опанчара, дата Историјском архиву у Чачку.

„Мој мајстор, поред тога што је држао опанчарску радњу, имао је земљу, стоку, свиње и доста живине, које смо му ми шегрти обрађивали и чували, а само на дохват учили занат. Једном речју, радило се 15, 16 и 18 часова. На самом послу заспимо, а мајстор и калфе су нас будили ударцима опуте. За време учења заната ми смо морали обавезно становати и хранити се код мајстора. Исхрана је била слаба, а састојала се од кукурузног хлеба, посног пасуља, сока, цицваре и разблаженог млека. Становали смо у прљавим собама и спавали на тврдим сламарицама или на поду“.⁹

У тако тешким условима, уз појачану експлоатацију, код занатског радништва почиње превирање. „Постепено се код њих буди свест о потреби заједничког отпора“.¹⁰ Јављају се први штрајкови. Занатлије, шегрти и радници организованије траже своја права, олакшице и веће наднице. У Чачку се 1902. године јавља покрет опанчарских радника, чији је покретач био Милета Ђурчић, опанчарски радник.

„Ми опанчарски радници, осећајући велику потребу за удружењем, 10. 7. 1902. сазвали смо Збор, на коме смо после дужег дискутовања донели ову одлуку: Да се радно време ограничи на 14 часова дневно, и то од 5 часова изјутра до 7 увече, овај предлог поднели смо Еснафу да га одобри. Наши мајстори свим силама ударали су да нам Збор осујете, претили су, заплашивали, грдили; чак су једног тукли, Милоша Недељковића и то после Збора увели га у дућан једног овдашњег опанчара и ту га мучки напали. Мени као сазивачу Збора највише су претили али им ништа то није помогло“.¹¹

После овог збора штрајкови избијају један за другим 1910, 1921, 1927. и 1928. године, али се завршавају без већег успеха. „Јула 1924. године ступили су у штрајк опанчарски радници. Они су поднели послодавцима тарифу и тражили враћање осмочасовног радног времена које су били изгубили 1923. године. У штрајку је уче-

ствовало 50—60 радника, а завршен је после месец дана, пошто је од стране послодаваца усвојено осмочасовно радно време, а наднице су повећане¹².

У јесен 1931. године избија до тада највећи штрајк, у коме учествује 76 опанчара. „Штрајк је био одлично организован, дежурало се на прилазима граду и око радњи да не би неко од необавештених радника дошао да ради код наших послодаваца против којих смо устали. Послодавци су били у чврстом договору да не излазе у сусрет нашим захтевима“¹³. По причању бившег опанчара Стојана Драшковића из Чачка, док је трајао штрајк, дванаест опанчарских радника (Милан Петровић Сурцо, Милорад Кузмановић Гиле, Срећко Печењковић, Грујо Виторовић, Миленко Танасковић, Божо Новаковић, Милосав Пауновић, Радован Васић, Ранко Врељански, Стојан Драшковић, Милош Булићевић и Милоје Илић) су се договорили да уложе свој иметак и оснују опанчарску задругу. У стварању задруге и њеном организовању и раду опанчарима су највише помогли Мита Златић, кројач, и Арсеније Ђендић, трговац (који је давао опанчарима шишарку на кредит). Просторије Опанчарске задруге налазиле су се на месту данашње робне куће „Партизан“. Задруга је, у почетку, имала финансијске тешкоће, па су задругари три месеца радили без плата. Прва плата је износила 12 динара, а радно време је било осмочасовно. За рад Задруге било је потребно набавити сировину (кожу), али ни један чачански трговац није хтео да прода робу опанчарима, јер су били на страни послодаваца који су претили да ће престати код њих да купују ако помогну штрајкаче. Ван Чачка су слали телеграме осталим трговцима. По причању С. Драшковића, задругарима је помогао само Коен, трговац из Београда, дајући им робу на шестомесечни кредит без камате и на вересију. То је опанчарима била велика помоћ, па је Задруга почела израду првих опанака који су били квалитетнији и јефтинији од оних које су правиле приватне занатлије. Видећи у Задрузи конкуренцију, послодавци, преко жандармерије и ондашњих власти, покушавају да ометају рад Задруге. Упркос томе, Задруга увећава број радника, а производња и продаја брзо напредују. У њој се проширује круг напредних радника и интелектуалаца. Др Драгиша Мишовић, Милош Минић, Милка Јанковић, Милица Павловић и други чланови и симпатизери Партије свакодневно долазе у Задругу доносећи марксистичку литературу, дискутујући о положају радника и уопште о повећању чланова и симпатизера

КПЈ. Задруга је била стециште младих комуниста и када је избио други светски рат из ње, одлази велики број радника у НОБ. И за време рата у слободном Чачку 1941. године, Задруга је повремено радила као обућарско опанчарска радионица снабдевајући борце обућом. По ослобођењу Задруга је обновљена и радила је до 1952. године.

ВРСТЕ ОПАНАКА И ПРОЦЕС ИЗРАДЕ

Према подацима из литературе, историјских извора и испитивања на терену, може се закључити да је основни тип наше народне обуће био опанак. Опанци су били мушка, женска и деџа обућа. Пресни опанак, као најстарији и основни тип народне обуће, био је повезан са занимањем и географским тереном нашег сеоског становништва и због тога се одржао тако дуго. Међутим, у Србији је више пута долазило до забране ношења пресних опанака због протеста опанчарског еснафа против трговаца који су сушили, секли и продавали сирову кожу, а и због штетности по здравље, јер су се преко овог опанка преносиле разне заразне болести („црни пришт“ и друге). Санитетски савет Србије је 1887. године, истичући штетност ношења пресног опанка, захтевао да се за три месеца распродају све искројене коже. Но, због великих залиха кожа, рок распродаје се два пута продужавао.¹⁴ И поред свих тешкоћа, пресан опанак је ношен у Србији све до 1850. године (до појаве црвених опанака), па чак и до наших дана.

ВРСТЕ ОПАНАКА

Постојало је неколико врста опанака:

1. опанци од сирове коже, домаће израде — „ПРЕШЊАЦИ“,
2. опанци од полуштављене коже, црвени — „ЦРВЕЊАШИ“,
3. опанци од штављене коже, занатске израде — „БОНАШИ“,
4. опанци фабричке израде, од гуме — „ГУМЕЊАЦИ“.

У селима чачанског краја, све до средине XIX века, па и касније, најраспрострањенија врста опанака били су „прешњаци“, прављени — „грађени“ од сирове нештављене коже. Ова врста опанака била је домаће израде и свака кућа је имала по једног члана (мушкарца) који је „градио“ опанке за своје укућане.

ИЗРАДА ПРЕСНИХ ОПАНАКА

Пресни опанци — „прешњаци“ праве се од сирове нештављене свињске, говеђе или козје коже. Одерана кожа се прала и брисала од крви, „качила“ (разапињала) испод стреје са месингом окренутом споља и длаком према зиду, а затим посипала пепелом — да упије масноћу. Зими се кожа сушила око двадесетак дана, а лети пет до шест дана, и то у хладу. Осушена кожа се секла у „ваше“ и дизали на таване или неко друго промајито место.

Од прве „ваше“ обично су се „градили“ мушки опанци, од друге женски, а од треће „ваше“ — „трбушине“ — пелије правили се дечји опанци, који су били и најслабији. Опанци од јунеће коже су најбољи и трајнији су од оних који су „грађени“ од свињске коже.

Исечени кодами коже — „ваше“ су спремни за „чињење“ — прављење опанака. На кожи се оштрим предметом (најчешће ексером) одмери — „опрта“ нога. Кожа се остави дужа него што је одмерена величина ноге, напред се засече врх, кожа се пресавије напола по дужини и од врха се отпочне набадање, односно просецање рупа. Рупе за опуту се на врху и предњем делу опанка засецају водоравно, а са стране, према пети, вертикално, тако да се — кад се увуче опута — добијају набори на предњем делу опанка. Када се заврши набадање, коже се потопе у топлу воду да се „киселе“, јер омекшана кожа је лакша за „околомићивање“. Шивење опанака врши се на нози. Кроз набодене рупе опута се провлачи и притеже и на тај начин формира облик према нози. Да би се опанак „сашио“, опута мора да буде два пута дужа од опанка.

Врнчани опанци, „врце“, су се правили на дрвеном калупу. На „образу“, предњем делу опанка је „премет“ од тежине или козје-овчије пресне опуте. Кроз средину „премета“ је „преплет“ у неколико редова. Ову врсту опанака, лепшег изгледа, носили су најчешће момци и девојке.

ОПУТА

Опута се сече од козје и овчије коже, која се очисти, осоли и осуши. Када се длака скине, опута се сече у круг у виду каиша ширине до пола сантиметра. Исечени кајшеви се „извлаче“ преко

заобљене дрвене клупе, кваси водом и „суче“ — упредају на дебљем штапу. Поред кожних опута, за израду врчаних опанака користе се „врце“ од кострети и тежине.

ШТАВЉЕЊЕ И ИЗРАДА ЦРВЕНИХ ОПАНАКА

По добијеним подацима на терену и из литературе, црвени опанци се појављују средином прошлог века, тачније око 1850. године. Ова врста опанака је пренета из Босне у Ужице, које је у то време било веће трговачко и занатлијско место. Трговином се црвени опанак из Ужица преноси у Чачак, Горњи Милановац, Ваљево, Крагујевац, Шабац и Београд. Као најбољи, носио се све до 1920. године. „По статистици из тог времена у Чачку је било 25 опанчара који су правили црвене опанке“.¹⁵

За израду црвених опанака кожа се припрема и прерађује на врло једноставан начин. Говеђе коже се потопе у сепије (дрвена бурад) с водом да се киселе пет до шест дана. Када омекшају, ваде се и стављају у бурад са раствором размућеног гашеног креча (10 кгр на једну кожу — да огрезне) и два цака пепела. Тако потопљене коже остају седам дана. За време кишељења коже се ваде свако јутро, цеђ се промеша и коже поново сложе у бурад док не „надођу“. Кад се заврши кишељење, длака се скида металном „плочом“, а месица се „лечи“ косом. Очишћене коже се вежу и однесу на Мораву, где одстоје 24 часа, а затим се довуку у радионицу и потапају у казан са врућом водом у коју је сипана „пешарка“ — јовова или брезова кора. Док су потопљене, коже се стално наливају врућом водом (али се води рачуна да се не препаре) и газе ногама. Штав траје 48 часова. Уштављене коже добијају црвену боју. Са овим је завршен „први чин“ штављења. „Други чин“: Коже се избацују из казана или сепија на даске, стари раствор пешарке се проспе и нови направи и сипа преко кожа. Овај процес се понавља још два пута. Приликом сваког наливања коже се окрећу и газе. Уштављене коже се изваде и суше разапете на огради у хладовини, а затим се „тегље“ — исправљају на облом дрвету. Тегљење кожа се лакше врши ако се прскају водом из уста. Припремљене коже се секу у табле — „ђонове“ и то за „шаку“ — око 10 — 15 сантиметара дуже него што је дужина стопала. По речима бившег чачанског опанчара Драгољуба Симовића (73), од једне коже може да се искроји 25 — 30 пари „ђонова“ за „дрвењаше“, а

за „шиљкаше“ до 25 пари, јер су то дубљи опанци и треба сећи веће табле. За израду „дрвењаша“, поред домаће штављене коже, опанчари су куповали и увозне коже „јава“ и „хујабе“.

На исеченој табли, кожи, бодом се оцртају (направе) рупе, које се ширим шилом проширују — да би се опута лакше провлачила. Скројен опанак се „околомићује“ — сашије, постави на калуп и тада отпочиње рад „премета“ и „преплета“. „Премет“ се ради широм опутом, и то од врха прста према отвору за ногу. „Предмет“ повезује леву и десну страну опанка. По средини, изнад и испод „премета“ у више редова (најчешће четири), провлачи се „преплет“ од уже искројене опуте. Овако начињени „дрвењаци“ били су трајнији од „прешњака“, али су се и они врло брзо „трошили“ и цепали зато што кожа није била сасвим добро уштављена, а површински штав се брзо лизао. И поред свих тих недостатака, овај опанак се одржао до почетка XX века.

ИЗРАДА ЂОНОВСКИХ — ШАБАЧКИХ ОПАНАКА

Крајем XIX века у Србији се, поред црвених опанака, појављују и опанци од штављене коже — такозвани „ђонаши“. Они су били квалитетнији и трајнији од црвених опанака. У Чачку и околини ђонаши су се звали и — „грађени опанци“. Појавили су се први пут у Шапцу, па се, због тога, зову и „шабачким“, а ширили су се преко Аранђеловца у Уб, Лазаревац, Шумадију и источну Србију. У Чачку је 1928. године било 24 опанчарске радње у којима су првенствено прављени „ђонаши“.

Ђоновски опанци су прављени од говеђе и телеће коже или од куповне суве и нештављене коже која је увожена из Америке. Коже су се припремале за штав на исти начин као и за израду црвених опанака. У веће казане сипана је врела вода и туцана шишарка у размери 2:1. У прохлађен раствор коже се спуштају у казане, газе и окрећу сваког јутра седам до осам дана. Штављење кожа се наставља и у другом и трећем чину, уз мењање шишарке и воде. По завршеном трећем чину коже се суше у кладу и секу у „табле“ величине опанка. Исечени комади коже поново се стављају у дрвену бурад (сепије), посипају туцаном шишарком и преливају млаком водом (100 л на 25 кгр шишарке) да се коже запаре. Вода се из сепија истаче и поново прелива преко кожа седам до

осам дана. Тада се кожа засече и ако је мрко - жуте боје — штав је завршен.

Кожа за опуту (премет и преплет) штави се у смрчовој рујавини да би се добила жућкастија боја.

На уштављеној табли коже кројио се опанак. Скројен опанак се бележио (набадао) бодом (оштро шило). Од врсте опанака зависило је какво ће бити набадање (шире или уже). Први ђонаши нису се много разликовали од „црвењаша“, врх опанака је био мали (кратак) и широк, док је „лице“ рађено од шире исечене опуте. Новији ђоновски опанци се „шију“ — граде. Њих сачињавају: ђон, врх, премет и преплет, који се завршава „лозицом“ и заплетом на пети. Откројен и набоден ђон формирао се на калузу“. Шивење се вршило помоћу шила и опуте, која се провлачила кроз набоде. На предњем делу опанка прави се „лице“ и то прво „премет“ (шире исечени кајишеви опуте). „Премет“ се полаже преко прста тако да повезује обе стране опанка. Преко „премета“ ради се „преплет“ од уже искројене опуте. „Преплет“ иде средином премета. Од броја редова „преплета“ зависи да ли ће опанак бити прост или „покривен“. Прост опанак је са три до четири реда „преплета“. Када се наручивао опанак, мајстору се говорило: „Пет кроз средину, седам кроз средину“. Он је знао о каквом се опанку ради. Ако се то не нагласи, мајстор износи обичан опанак са редовном ценом. Опанци по поруџбини били су скупљи. Опанак са више „преплета“ (7—9) је „затворен“ — покривен, лепше је израде и рађен је по поруџбини, обично за момке или девојке.

Ђоновски опанци ношени у чачанском крају најсличнији су ужичком типу опанка. Старији ђоновски опанак је ширег ђона, плитак, „врх“ — нос је косо засечен и широк, „лице“ је простије урађено (у четири реда) са лозицом и двама кукицама. Новији опанак је дубљи, ужег је ђона, „врх“ је повијенији, „лице“ је богато урађено — све у „преплету“ (рибља кост са стране), више на пети су по два каиша са пређицама. На опанцима постоје две врсте каишева: „обувачи“, који се причвршћују за опанак и имају пређицу, и „завијачи“, који се омотавају уз ногу, „завијачи“ су шири од „обувача“.

НАЈЛОН ОПАНЦИ

„Најлон“ опанци се јављају после ослобођења — од 1949. године. Слични су ђоновским, само им је лице рађено од поливинила

разних боја, па је тај опанак био привлачан за око млађарије. Због слабе издржљивости, овај опанак се врло кратко носио — негде до 1953. године — од када се губи. Њих замењују гумени фабрички опанци, који су се и до данас одржали.

РАДИОНИЦА И АЛАТ

Опанчарске радионице су махом биле веће једноделне просторије на чијем је дужном зиду био постављен раф са готовим опанцима и калупима. Испред рафа се налазила дужа продајна тезга, на којој су се купцима показивали опанци. Поред прозора су биле постављене једна или две мање радне тезге са мало издигнутим ивицама. Калфе и шегрти су за тезгом седели на треношкама, а на себи су имали широке тежане кецеље.

Опанчари су се служили следећим алатом:

Нож, са искривљеним (повијеним) сечивом унутра, служио је за сечење дебљих и већих кожа, а мањи нож истог изгледа — за сечење тањих и мањих комада кожа.

Плоча је служила за „лешење“ — скидање заостале длаке на кожи.

Бода је служила за набадање ђонова.

Шило је служило за бушење коже и опуте приликом израде опанка.

Кашика (од једног комада издубљеног дрвета): помоћу ње се опанак навлачио на калуп.

Фаркиш, мањи рог, служио је за улепшавање опанака, глачање лица.

Алат ван радионице:

Клупа за „лешење“ коже, дуга до три метра,

Сепија — дрвено буре за штављење кожа,

Казан, од бакра, изнутра калаисан, служио је да се запари шишарка

Пошто је у XIX веку опанак био једина врста обуће код становника Чачка, опанчарски занат је имао услове да се брзо развија и буде један од водећих заната тог времена.

Услови живота, географски положај и занимање становништва диктирали су да пресни опанак домаће производње остане у

употреби све до почетка XX века, мада га је већ од 1850. године почео да замењује занатски црвени, а овога — ђоновски опанак.

Опанчарски занат сматран је веома тешким и њега су учили сеоска деца; скоро никада градска. Сем тога, овај занат није био много уносан. Зарада је била мала, јер су кожа, шишарка за штављење и дрва за огрев били веома скупи, па мајстори купују увезену, већ припремљену и искројену кожу.

Да би заштитили свој економски положај од ситних трговаца, „торбарења“ и појаве „гумених опанака“, опанчари Чачка су формирали своје еснафско удружење још у првој половини XIX века (око 1845. године) видећи у њему спас за свој опстанак. Опанчарски еснаф је, као и други еснафи, водио рачуна о економском положају својих чланова и њихових породица, помагао у случају болести и смрти или сиромаштва, издавао уредбе, одређивао цену својих производа, формирао комисије за полагање калфенског и мајсторског звања и организовао забаве. Овај еснаф је славио св. Саву. Сваке године се за ту прилику бирао домаћин, који је припремао свећу, носио колач и барјак (са навезеним симболима свога заната) у цркву на освећење, дочекивао госте и своју дужност предавао другом домаћину за следећу годину, водећи рачуна да то буде имућнији мајстор.

Бржим друштвено-економским развојем града и села, и на чачанско подручје почиње да стиже јевтинија, индустријска, обућа која постепено истискује опанак. Данас је опанак реткост и може се видети једино код старијих људи који „сиђу“ у варош на пијаци или се сакупе о празнику. Они су, иначе, обучени у народну ношњу и носе опанке чији се сјајни кајишчићи обавијају од глежњева све до дивно извезене цветне вођице на чарапама. Оваква слика буди носталгију за минулим временима — када се знало која се врста опанака носила о празнику, а која у пољу или у кући.

Данас се опанчарски занат изгубио, а бивши опанчари су се преквалификовали у обућаре, папуџије. Бивши опанчар Михаило „Ариљац“, на пример, данас на пијаци продаје папуче, нануле, али и по који пар опанака, наравно по наруџбини урађен. Цена је 30 до 1.200 динара. Он је једини бивши опанчар у Чачку који и данас прави опанке и то од ђонаша све до најлон или модернијих и атрактивнијих опанчића.

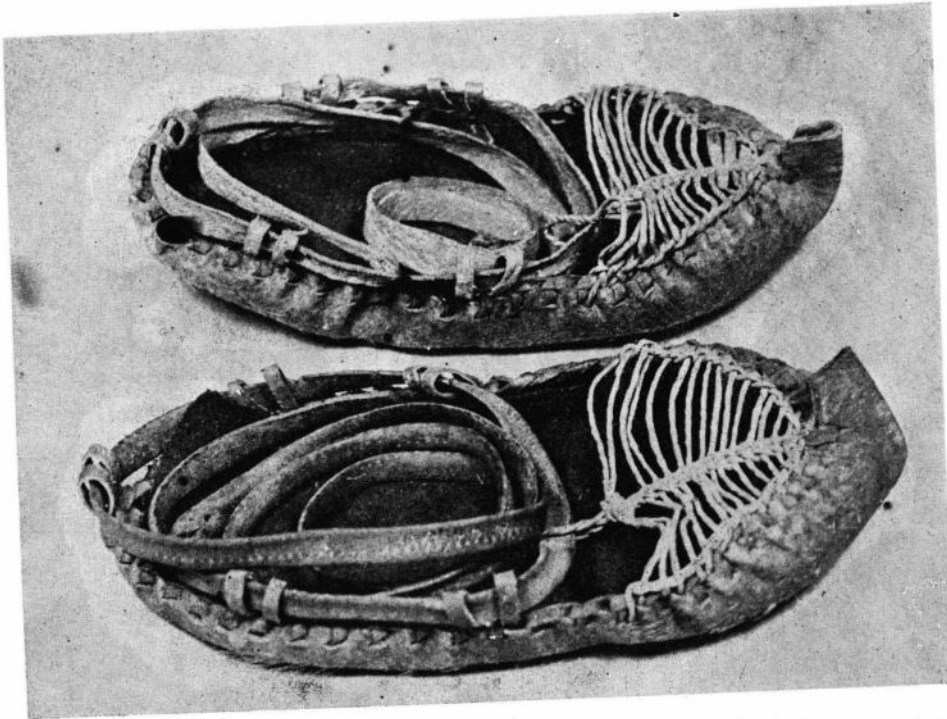
ОПАНЧАРСКИ ЗАНАТ

1. Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815—1865, I, Историјски архив, Чачак, у даљем тексту ИАЧ), 1968, стр. 27.
2. Др Никола Вучо, Распадање еснафа у Србији, САН, посебно издање Историјског института, књ. 1. Београд, 1954, стр. 205.
3. Др Бранко Перуничкић, Чачак и Горњи Милановац 1815—65, ИА, Чачак, 1968, стр. 567.
4. Др Бранко Перуничкић, наведено дело, стр. 442.
5. Др Н. Вучо, наведено дело, стр. 409.
6. ИАЧ, необрађена грађа.
7. ИАЧ, необрађена грађа.
8. Др Н. Вучо, наведено дело, стр. 6.
9. Милорад Кузмановић, сећања, ИАЧ, МГПД, ф. II, ред. бр. 4.
10. Др Н. Вучо, наведено дело, стр. 6.
11. Милета Ђурчић, ИАЧ, рег. бр. 543.
12. Милутин Јаковљевић, Кратак преглед радничког покрета у чачанском крају, Наша прошлост, Краљево, 1971.
13. Милорад Кузмановић Гиле, наведена сећања у ИАЧ.
14. Милоје Савић, Наша индустрија и занати, 1, Сарајево 1922, стр. 402.
15. Миливоје Савић, наведено дело, стр. 402.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is too light to transcribe accurately.

Сл. 1. Факсимил мајсторског писма

Сл. 2. Опанци прешњаци

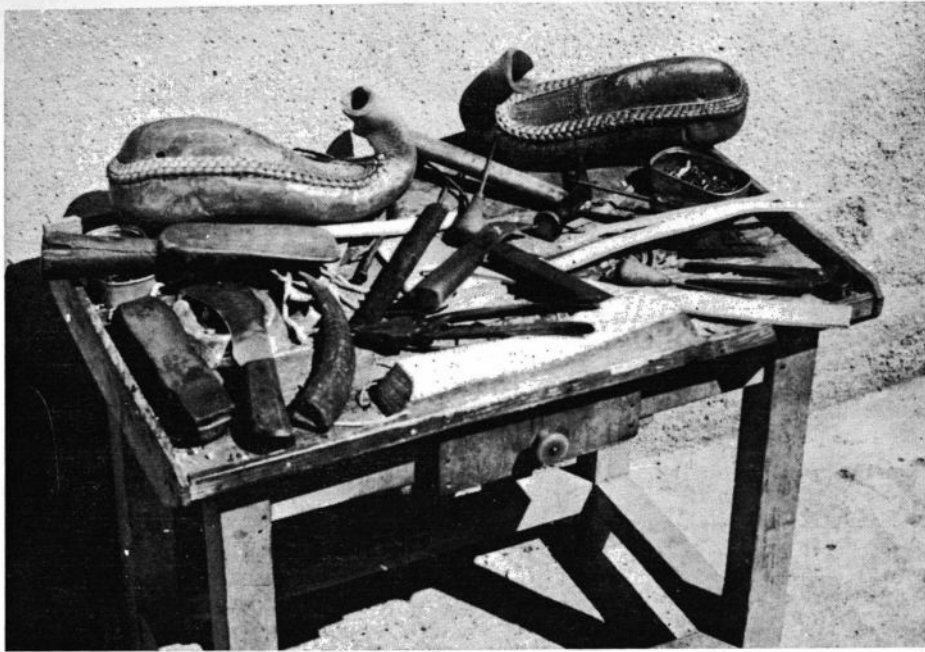

Сл. 3. Опанци

Сл. 4. Опанчарска радионица

Сл. 5. Опанчарски алат

Сл. 6. Опанчарска радња